

ТРИ СТАТИИ ЗА АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ

Априлското въстание е голямото прегрешение на българската интелигенция

Иван Симеонов, Добрич

В общество без цензура и табута събитието от април 1876 г. поражда отново множество въпроси. Едни от тях са - опитваме ли се да разбирате историята си и не рискуваме ли да продължим прочита на настоящето си, без да сме наясно с миналото? С онова, което ни корени в тази земя и ни прави такива, каквито ще бъдем утре. Без значение дали искаме или не искаме да живеем като българи - ние сме такива до смъртта си. Това налага да отидем отвъд традиционната емоционална драматургия на масовото съзнание за Априлското въстание. Най-малкото, защото спрямо възможните решения на съвременното тя е непригодима.

Първият “другоезичен” поглед за Априлското въстание дължим на Иван Хаджийски. Той намира за недостатъчно тълкуването на народното мълчание дотогава като мъдър сън, дочакал своя Паисий, за да реализира поривът си за свобода в трагичната пролет на 1876 г. Опирайки се на фактите, не открива сеизмична промяна в данъчното бреме на българина, нито видими и целенасочени репресии на централната власт, различни от действащите през вековете.

Нека не забравяме, че през кърджалийския период 1792-1808 г. султанът дори въоръжава българите в своя защита. Защо обаче не въстанаха те тогава?

За Хаджийски причините са не в дълбоките недра на вековете, а непосредствено преди самото въстание. Обусловени са от икономическия подем, свързан с навлизането на капиталистическите отношения, срещнали се с историческа случайност - разселването на 200 000 черкези след войната през 1856 г. в земи с преобладаващ български характер. Неспособни да водят уседнал начин на живот, те се отдават на грабежи. Централната власт ги толерира, поради невъзможност да се справи с тях, което в случая е равностойно и на нежелание. С разрастването на пазара, а българският еснаф търгува по всички краища на империята, черкезите правят джоба му по-лек и живота му по-несигурен.

През XVIII в. с натрупването на капитали расте самочувствието на българския еснаф като икономически субект. Придобива контрол върху общините. Представителите на централната власт се съобразяват с неговото самоуправление. Извоюва си народностно признание чрез религиозна автономия - създава Българската екзархия. Процесът на националното самоосъзнаване следва икономическото замогване. Еснафът вече може да формира собствен елит, поради възможността да плаща обучението на децата си в чужбина. Българското възраждане вече е налице с желанието да се прави лична история извън неизменната история на общността. Това са условия, които предполагат искането на независима политическа власт, но не тогава. Според социолога Георги Димитров Априлското въстание е голямото прегрешение на българската интелигенция. Аргументите му са, че въстанието няма съдържанието на социална революция, а е плод на емоционалната припряност (незрялост) на интелигенцията. Освен това почива на външна символика – „гениалната личност” на Бенковски, очакваната помощ от

друга държава, надежда за съвест от Европа. След 120 години трябва да заявим, че консервативната част от българската емиграция е била далеч по-разумна и трезва в отказа си от припряност. Като представител на едрия капитал, тя е била по-наясно какво трябва да се направи и какво не трябва да се прави. За строежа на нова България братята Евлоги и Христо Георгиеви биха били далеч по-полезни от либерала Любен Каравелов.

Изконните въпроси тук са: Защо не въстана Македония, Мизия и цяла Тракия? Защо се претупа организацията на въстанието за три месеца и само в някои райони? Нужно ли бе въстание с локален характер? И на кого?

От независимата държава в този момент спечели само интелигенцията, която получи достъп до властта, и малоимотните селяни, които се оземлиха, но не за дълго. Конкуренцията (преждевременна) с фабрична Европа доведе до фалит на българския еснаф и оскъпи процесите на модернизацията на България. А липсата на морално право на Османската империя да владее християнско население се замени с правото на по-силния и по-хитрия сред новосъздадените християнски държави, да претендира за неподеленото ѝ наследство.

Липсата на прагматизъм на тази същата интелигенция породила няколко национални катастрофи, болшеvizъм, праросване на капитали и обществена енергия, както и загубата на много българи, които биха били далеч по-полезни не с това да загинат. Интелигенцията наблюдава пасивно продължението на Априлското въстание - Илинденско-Преображенското въстание, и позволи на Русия да решава чрез нас въпроси на външната си политика без ни най-малко да съвпадат интересите ни.

Няма нужда да гадаем какво би станало, ако ЕС спре да издържа своето отроче Гърция финансово и политическо. А България неизбежно ще заеме своето подобавашо място на Балканите и Европа. И вместо постоянно да обвиняваме другите нека по-добре да попитаме себе си къде е нашата 1956 г., 1968 г., 1980 г. и да погледнем дисидентите си, за да разберем къде сме.

(б.Ж.В: Днес Гърция показва че здраво е лъгала и живяла изцяло на гърба на ЕС, но това е гръцкият манталитет: да лъжеш и да крадеш, по природа гърците са изключително мързеливи, лъжливи и коварни. Но и хала на България не е по-различен, една държава с изцяло примитивен, прост и деградирал народ без никакви ценности (освен чалга-културата), управлявана от тъмни олигарси, престъпници и мутри, тя няма никакви шансове да оцелее като държава!)

ПИЯНСТВОТО НА ЕДИН НАРОД

Д-р Димитър СТРАШИМИРОВ

Много приятели на България посочват, че Априлското въстание е било твърде зле подготвено и поради това, лесно било смазано. Оттук те правят и извода, че въстанието вероятно е плод на подстрекателството на външни сили. Дали това е така?

Въстанието наистина е слабо и е смазано дори по-лесно, отколкото мнозина очакват. Причините за него обаче не следва да се търсят в подстрекателство отвън. За чест на Русия, в този случай тя не е намесена. Нещо повече - мнението на руския консул в Пловдив е българите да се готвят, но да не мръдват, защото ще бъдат изклани.

Наистина, преди Освободителната война в Русия нямат високо мнение за качествата на реформираната турска армия, но мнението им за способността на българите да й окажат достоен отпор не е било по-добро. Още по-песимистично са оценявали българските възможности сърбите, които при това са ни познавали по-отблизо. Затова и от двете държави съветът е “говете се и чакайте”. Естествено той е продиктуван не от братски чувства, а от собствения им интерес и от стремежа българският удар срещу Турция да е колкото се може по-силен, за да се възползват и те от него. Така че, ако имаше подстрекателство отвън, то едва ли би било за едно толкова зле подготвено въстание.

Сред апостолите в Гюргево срокът за избухване на въстанието също не се определя с лека ръка. Истинският дух на решението, взето в този град, изисква апостолите да се погрижат да подготвят добре въстанието и едва след това да се споразумеят за датата на бунта.

Има и нещо друго. Турция винаги е била дива държава, каквато е и днес. В нея наистина не липсват държавнически умове, може би дори ги има повече отколкото у нас, но турската маса тъне в невежество и фанатизъм и без да взема пряко участие в управлението често е в състояние да насочи държавата в нежелана от управляващите посока.

Така става и с избухването на въстанието. Слепотата на въстаниците се сблъсква с тъмния турски дух. Самите турци никога не са вярвали, че един толкова слабо въоръжен народ може да се хвърли в огъня без подстрекателство или чужда помощ. Водени от тази заблуда, както и от своя фанатизъм и старата си вражда към вечния враг - Москва, те изваждат ножовете против на практика невъоръжената протестираща маса. Разбира се, турците имат основание да видят зад внезапно обявеното въстание, очертаваща се война с Русия. Необходимостта им диктува да смажат моментално бунта за да очистят и оздравят тила си в бъдещия страшен сблъсък. Освен това клането на българите отваря място за поредното преселение на мюсюлмани от Азия - политика провеждана от османците още в първите векове на техните завоевания.

Наистина, турските сметки излизат криви, но това не променя същността на нещата. Жестоките кланета предизвикват намесата на Европа и тази на Русия. Онова, което разумът едва ли щеше да извърши, става в резултат от нашите и на турците грешки и прибързаност.

Така че слабостта на въстанието не се дължи на външно подстрекателство. Причините са изцяло вътрешни. Не само въстанието е прибързано, но и обстановката не е подходяща. От

успешните войни на сърби и гърци за независимост са изминали доста години, през които в Турция са проведени реформи засегнали главно войската. Западните противници на Русия са направили възможното да въоръжат против нея стария азиатски колос, започнал в началото на века да се разпада под тежестта на своето невежество и азиатската си сънливост. От средата на XIX век Турция бързо укрепва военната си мощ. Руснаците го разбират само една година след българското въстание и твърде скъпо заплащат за това - оказва се, че турците имат по-добри пушки, по-добри оръдия, а по отношение на тактиката и бойния дух малко отстъпват на своите противници, които при това са подкрепени и от българи, румънци, сърби и черногорци.

Тогава какво можеха да направят през април 1876 срещу тази сила една шепа въстанали селяни с пушки кремъклии в ръце. Към това трябва да се прибави и очевидната младост и неопитност на техните водачи. Има нещо наистина трогателно в начина, по който апостолите подбират средствата за въстанието през 1876. Както и през предходната 1875, тези идеалисти подготвят въстание, готвят се за борба с редовната турска армия, а продължават да търсят и да се надяват на старите хайдушки войводи, които са всъщност горски чада, неспособни да водят битки в новите условия. Не чудно, че през 1875 Панайот и Тотю хитро се отклоняват, а през 1876 въобще не се появяват на сцената. Те обаче са в правото си да го направят. Защото са наясно, че времето им е вече отминало, а те са хора практични.

Всъщност още от края на 60-те години хайдутите се срещат все по-рядко в Балкана. Въпреки това има достатъчно идеалисти и мечтатели, които в самото навечерие на въстанието се надяват, че ще минат страшните мустакати войводи, за да поведат всички в бой. Тъй чакат и панагюрци, тъй чакат и сливенци и почти всички и нищо не дочакват.

Има обаче и още едно зло. Народът не е единен по въпроса за въстанието. Духовете са разделени. И, което е особено важно - имотната класа е против всякаква авантюра. Затова движението е лишено от средства, за разлика от онези на сърби и гърци. Въпреки опитите на апостолите, не се намират "влиятелни и богати хора", които да прегърнат идеята. Не само те обаче, но и масата от населението по селата остава чужда на идеята за въстание. Единствено промишлените центрове, икономически и умствено пробудените селища в България я приемат. Революционната идея у нас тръгва по пътя на гръцките и арменски комитети. Пропагандата се върши повече или по-малко твърде "книжовно" и наблягайки на идеологията, така тя върви отгоре надолу, паралелно с напредъка на образованието и се нуждае от една по-дълга еволюция за да проникне във всички слоеве на обществото. Черковният въпрос чак до 1872, а и след това, поглъща всички сили на народа. Необходими са поне 30 години борба за вътрешни преобразования за да се подготви окончателно почвата за въстание. Пътят за това е вярно начертан от Левски. Апостолите от 1876 обаче не достигат практичния гений на своя велик предшественик. Борците за черковна независимост - най-имотните и интелигентни българи, макар да приемат по принцип идеята за въстание, съвсем на са готови да рискуват всичко в него, особено в онзи момент, а това обезсилва най-много подготовката му. Напразно Каравелов и Ботев с борят с могъщите си пера против течението. Тук обаче трябва да спрем. Историята има собствена логика. Следвайки здравия разум, умерено настроените доскорошни борци за черковна независимост се обявяват против въстанието. Те са за еволюционен път. Но историята не следва тяхната логика и в крайна сметка оправдава апостолите от 1876.

Горчивият опит с Македония показва, че не може да се разчита на естествения ход на нещата. Турчинът е жилав като владетел. той е наясно, че владичеството му ще трае дотогава,

докато потиска с груба сила подчинените народи. Отпусне ли се - той е изгубен, защото в сравнение с тях е с по-ниска култура, по-невеж, а с времето ще става и все по-слаб.

И все пак, възможна ли е била тогава, през 1876, една по-правилна и всеобща организация? Реалистично ли е било да се разчита на еволюционно развитие? Кой е могъл по онова време да направи сигурна прогноза, какво ще стане след десет или двадесет години? "Подир петдесет години ще бъдем народ от просяци" - това е мнението на Ботев за еволюцията, и затова той е за незабавно въстание. Никой не може да отрече, че ако въстанието е избухнало десетина години по-късно, вероятно е щяло да бъде по-добре подготвено и по-масово. Добре, но и Турция вероятно е щяла да бъде по-силна. Отношението на силите щеше да си остане едно и също - ние слаби, а Турция силна. И пак щяхме да бъдем изправени пред избора: да се решим на безнадеждна, отчаяна авантюра или да чакаме сгодния момент, когато се бият руси или сърби - т.е. да станем оръдие на чужда сила!

Ето защо не можем да обвиняваме апостолите от 1876, че са избрали първия път. Те са имали надежда за европейска намеса и затова са рискували. Ако не го бяха направили те, щяха да го направят други, пак при същите условия. Друг изход няма. А положението е било нетърпимо и просто е диктувало това поведение.

Независимо от това, какво ни говорят нашите приятели отвън, ние сме единствените, които, добре съзнаващи собствените си грешки, могат да оценят тъмните страни на миналото, защото чувстваме в душата си онази безизходица, в която са се намирали нашите бащи и носим нравствена отговорност и за извършените от тях грешки.

сп. „НИЕ” брой 3, 1998 г.

Април 1876 – българският и другите модели на бунта

Пламен ДИМИТРОВ*

Геополитическите реалности забавят избухването на българската национална революция

В началото на деветнадесетото столетие всички балкански народи на юг от Дунав имат една и съща политическа съдба. Те живеят в държавата на османския султан и споменът за техните средновековни царства като че ли е помръкнал завинаги. По-внимателното вглеждане в Балканската среда обаче позволява да забележим съществени различия между битието на сърби, гърци и българи. Най-патриархално живеят сърбите. Гъсти гори покриват земите им, а основен поминък е свиневъдството. Размириците в империята от края на XVIII и началото на XIX век превръщат сръбската територия в област, която бързо се изплъзва от контрола на централната власт в Цариград. Самозабравили се местни османски първенци, разбунтувани еничари и разбойнически банди правят от Белградския пашалък опасно място, където и християни, и мюсюлмани разчитат най-вече на личното оръжие, за да защитят имота, честта и живота си. Първото сръбско въстание от 1804 е рожба на хаоса, в който сърбите не виждат друг изход освен да се вдигнат на бунт и да ликвидират еничарските главатари. След първите успехи въстаниците бързат да декларират вяроност пред Високата порта и да я уверят, че се борят срещу отцепниците, които и самият султан иска да смаже.

Сръбското въстание постига успех главно благодарение на късмета. Обитаващи синора между две империи (Османската и Австрийската), сърбите са далеч от Цариград, а и в началото на XIX век султанът е твърде зает във войната с Русия, за да им обърне сериозно внимание. Когато обаче през 1812 Русия е принудена от обстоятелствата да сключи мир с Портата, сърбите вече нямат никакъв шанс срещу османската армия. Те са разгромени, но оръжието и вкусът към свободата им остават. През 1814 в Белградския пашалък почва нов бунт. Новият водач е Милош Обренович, който показва, че владее не само оръжието, но и едно от най-изтънчените изкуства в Османската империя – даването на бакшиш. Стъпка по стъпка, редувайки заплахи със смирение и подкупи, Милош успява да разшири сръбската автономия и да изведе делото, започнато през 1804, до успешен край.

По-различен е случая с гърците. В началото на XIX век те са най-културния и националноосъзнат народ на Балканите. Още тогава гръцкото общество е съставено от множество разнолики социални пластове. Най-отгоре са фанариотите – жителите на цариградския квартал Фенер, които, макар и християни, са част от османската управляваща върхушка. С голяма власт разполага Вселенският патриарх и неговият висш клир, доминиращ над всички християни в Империята, независимо от етническата им принадлежност. Гръцки колонии има в различни градове в цялата държава на султана. В същинска Гърция пък се откроява прослойката на коджабашите, които са посредници между османската власт и селяните. На дъното е трудовият народ, който превива гръб по нивите.

През 1821 в Пелопонес избухва въстание, което изважда на показ не само желанието на гърците за свобода, но и всичките им вътрешни противоречия. Бунтът се оказва изключително кръвопролитен и витален. Той продължава няколко години. Когато турските армии разбиват почти напълно гръцките сили на континента, огънят на бунта се пренася по островите, за да обхване отново Пелопонес и Елада. И все пак свободата идва главно благодарение на интернационализирането на гръцкия въпрос и решителната намеса на Англия, Русия и Франция. Така в края на третото десетилетие на XIX век Османската империя е принудена да се примири със съществуването на три миниатюрни християнски държави (Сърбия, Гърция и Черна гора) на юг от Дунав.

Близо половин век минава преди българите да последват примера на сърби и гърци и да вдигнат свое голямо въстание. Причините за това са очевидни. Българските земи са на един хвърлей място от имперската столица и влизат в нейния непосредствен стопански хинтерланд. Това улеснява търговията, но се оказва мъчнопреодолима пречка пред освободителните стремления. В този смисъл закъсняването на българската национална революция е функция от геополитическото местоположение на нашия народ. През целия XIX век Проливите са една от най-важните от стратегическа гледна точка зони в Евразия. Именно българите са християнският народ, чието землище е най-близо до Босфора и Дарданелите и това не им оставя много пространство за политически маневри. През 30-те и 40-те години на XIX век в северозападните български земи има спорадични надигания, но техните мотиви са преди всичко социални. Бунтовниците обикновено искат султанът да наложи спазването на реда, прокламиран от самия него, и да озапти местните османски първенци. За национално освобождение все още не се отваря дума.

За разлика от предишните размирици по българските земи, Априлското въстание не е социален бунт. То увенчава във военен план българската национална революция, която до тогава е била най-вече културно-политически процес. Логиката на нашето национално укрепване закономерно извежда до желанието за национална самостоятелност. След Кримската война (1853-1856) българите вече мечтаят да си имат собствена държава. Друг е въпросът, че някои смятат да стигнат до нея чрез отстъпки, компромиси и разширяваща се автономия, а други са за незабавно революционно действие. Радикалният вариант, реализиран през 1876, ускорява събитията. Накрая се стига до масата на преговорите, но там вече българите ги няма като фактор. А в пазарлъците на Великите сили никога и никъде не става

дума за някаква си “справедливост”. Това не е изненада – сърби и гърци също не участват в договорките на Великите сили, които им дават независимост.

Априлското въстание е един от малкото щастливи бунтове в европейската история, които реализират целите си. Друг е въпросът доколко те се осъзнават от всички. По отношение на мотивацията въстаниците се делят на три групи. За политическите водачи обстановката е ясна – те търсят мащабно раздвижване, което да принуди Европа да забележи българите. Дейците от школата на Васил Левски са склонни на саможертва, дори и изгледите за успех да не са много ясни. Такива са Бачо Киро, Цанко Дюстабанов, Кочо Чистеменски, Матей Преображенски. В случая идеята за саможертвата се превръща в политически фактор. Има и трета група хора, които си имат нивица, чифт волове и голяма челяд и затова са предпазливи. Тяхната психология е описана много точно от Захари Стоянов в “Записки по българските въстания”. Развоят на въстанието обаче принуждава и тези консервативни българи да се включат в общото дело. Особено драстично действа спрямо тях Бенковски. Неговата Хвърковата чета няма за задача да печели конкретни битки с турците, а да запали селата. Да ги запали в буквалния и преносния смисъл на думата и така да отреже мостовите за отстъпление като прати населението в планината. Такава е била жестоката революционна необходимост. За това, как е била пропагандирана революционната идея също имаме неповторимото описание на Захари Стоянов. Когато селяните питат: “Добре де, но как ще успеем ние срещу такава империя?”, апостолите им отговарят: “Ние само да почнем, след това Русия и Сърбия веднага идват и бият турците”. Това е главният мотив в революционната пропаганда на ниско равнище. Защото, както казва Иван Хаджийски, “дребният собственик мъчно се решава да грабне пушката и да жертва имот и живот в името на нещо несигурно”.

Разбира се, избухването на Априлското въстание съвпада с една международна конюнктура, която е много благоприятна за разрушаване на балканското статукво. Могъщият германски канцлер Бисмарк има интерес от война на Балканите, в която да бъде ангажирана Русия и така да бъде неутрализиран потенциалният съюз между Париж и Петербург. Когато научава за въстанието Бисмарк възкликва: “Това е дар от небесата!”

Въстанието и неговото жестоко потушаване до такава степен радикализират българското общество, че дори и тези кръгове, които са се отличавали със своя консерватизъм, се приобщават към идеята за бунта. Например българската Екзархия, Добродетелната дружина, ТБЦК. Именно тези кръгове организират прочутата мисия на Драган Цанков и Марко Балабанов в Европа през лятото на 1876. Дватама върли консерватори пледират пред европейските правителства за създаването на независима българска държава. Русия пък се принуждава да извади меча на войната след едно въстание, което само година преди това се е опитвала да осуети, опасявайки се от опасни международни усложнения..

В крайна сметка Априлското въстание, което е много по-кратко и с по-малко жертви, от Гръцкото и от двете Сръбски въстания, води до същия резултат – създаването на нова автономна държава на Балканите. Българският бунт от 1876 г. консолидира обществото в много по-голяма степен отколкото това става със сърби и гърци в годините на тяхното надигане. Да, в българските редици има предатели, но това е просто проява на дребна човешка слабост на фона на вътрешните вражди сред съседите ни. Така например, за да утвърди лидерският си пост водачът на Второто сръбско въстание Милош Обренович убива вожда на първото Кара Георги. Гърците пък използват всеки кратък отдых, който им дава османската армия, за да водят истинска гражданска война помежду си.

Бунтът от април 1876 идва точно навреме за да парира нарастващите амбиции на съседните нации, които смятат, че ранното освобождение им дава право на териториално разширение за сметка на българския етнос. От друга страна, провалите в областта на държавното изграждане, демонстрирани от управниците в Атина и Белград, показват, че преждевременното получаване на политическа свобода също не е манна небесна. Сърби и гърци се сдобиват с юридическа рамка за своята държавност много преди да успеят да я

изпълнят с реално съдържание. С българите е обратното – те имат институции, типични за една независима държава, още докато са в империята на султана. Трудно е да се каже, кой от двата пътя е по-сполучлив.

Сигурно е само, че с Априлското въстание българите излизат от международното забвение и стават реален геополитически фактор, с който в следващите десетилетия ще бъдат принудени да се съобразяват дори великите сили.

сп. „НИЕ” бр. 4, 2002

КОМЕНТАР

Авторите поставят много интересен въпрос, „кой имаше полза от Априлското въстание?” Наистина то избухва без пряка причина, в периода след Кримската война когато българите живеят сравнително спокойно и добре, бързо се замогват, даже извоюват по мирен път и собствена Екзархия обхващаща цялата ни национална територия.

Лудите глави, авантюристите като Г.Бенковски и революционната ни емиграция е използвана от някого за това начинание.

Единствената балканска страна която има нужда от българско въстание е Сърбия. Разпалването на Източната криза с Херцеговското въстание дава на Сърбия повод с военна намеса да разшири територията си. Затова от Белград, чрез нашата революц.емиграция във Влашко и с помощта на Руските Славянски комитети, се провокира въстанието в България. То е съгласувано пряко със сръбския план за войната. Планирано е да избухне през м.май, а в Белград смятат да започнат войната на 1 юни, т.е. докато турците са заети с потушаването му, Сърбия по-лесно да окупира част от българските земи, я към Видин, я към Ниш, в съответствие с военната обстановка. Сърбия просто повтаря плана си от 1833 г., когато се намеси във въстанието на българите в Тимошко и анексира тази територия!

Наивните авантюристи като Бенковски се хващат на въдицата, със щедрите обещания да моментална сръбска и руска намеса (дадени от панславистите които тогава все още не участват в руската външна политика), игнорирайки факта че в Петербург канцлера Горчаков и император Александър II, всячески се стремят да избегнат война нова война с Турция!

След предварителното избухване и бързия разгром, „героите-организатори” бързо бягат във Влашко, а мирното население на Перушица и Батак, ...плати цената на бунта!

Само поради щастливото стечение на обстоятелствата, че германският канцлер Бисмарк се стреми да вкара Русия във война с Турция поради собствени геополитически замисли (превантивна война с Франция), Априлското въстание изигра ролята на повод за засилването на руския натиск върху Портата, а до войната се стигна пак и единствено на последователната Бисмаркова политика.

Иначе историята от Нишкото въстание (1841 г.) щеше да се повтори, с няколко лицемерни статии в защита на българите в европейските вестници и формални ноти до Портата за реформи, както впрочем и стана през 1903 г. когато съвсем други сили движеха голямата Европейска политика!

Съгласен съм че трябва разумна и трезва преоценка на Априлското въстание и значението му и да се отърсим от емоционалните оценки!

Ж.Войников